

THE ROOTS OF THE SALAFI-ZAYDI CONFLICT IN YEMEN

Saidkhan T. Saidolimov

Professor, Doctor of Political Science (Dsc)
International Islamic Academy of Uzbekistan
Tashkent, Uzbekistan

Farkhod E. Karimov

Associate Professor, Doctor of Political Science (Dsc)
International Islamic Academy of Uzbekistan
Tashkent, Uzbekistan
E-mail: farkhodkarimov1987@gmail.com

ABOUT ARTICLE

Key words: Zaydis, Houthis, Salafis, North and South Yemen, General People's Congress, Socialist Party of Yemen.

Received: 22.12.22

Accepted: 24.12.22

Published: 26.12.22

Abstract: In this article, the history of the emergence of Yemen's political problems, which have not been resolved in the Middle East region for many years, reflects the struggle for leadership of the countries of the region, the main actors in the conflicts and their goals, and the current state of the problem. It also analyzes the internal political and social environment and the conflict situation in Yemen. At the same time, the reasons for the struggle for power, territorial disputes and the division of one country into two parts of the representatives of the two branches of Muslims in the country, that is, the Salafis and Khushi Zaidis, were studied in detail.

YAMANDAGI SALAFIY-ZAYDIYLAR IXTILOFINING ILDIZLARI

Saidxon T. Saidolimov

professor, siyosiy fanlar doktori (Dsc)
O'zbekiston Xalqaro islom akademiyasi
Toshkent, O'zbekiston

Farxod E. Karimov

dotsent, siyosiy fanlar doktori (Dsc)
O'zbekiston Xalqaro islom akademiyasi
Toshkent, O'zbekiston
E-mail: farxodkarimov1987@gmail.com

MAQOLA HAQIDA

Kalit soʻzlar: zaydiylar, xusiylar, salafiylar, Shimoliy va Janubiy Yaman, “Umumiy xalq qurultoyi, Yaman Sotsialistik partiyasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada Yaqin Sharq mintaqasidagi uzoq yillardan beri hal etilmay kelayotgan, mintaqaviy davlatlarining yetakchilik uchun kurashi aks etayotgan Yamandagi siyosiy muammolarning kelib chiqish tarixi, mojalaroldagi asosiy subʼektlar va ularning maqsadlari, muammoning bugungi holati oʻrganilgan. Shuningdek, Yamandagi ichki siyosiy-ijtimoiy muhit va ziddiyatli vaziyat tahlil qilingan. Bunda, davlat ichidagi musulmonlarning ikki yoʻnalishi vakillari, yaʼni salafiylar hamda xusiy-zaydilarning hokimiyat uchun kurashi, hududiy tortishuvlari va bir davlatning ikki qismga boʻlinib ketishi sabablari atroflicha oʻrganilgan.

КОРНИ САЛАФИ-ЗАЙДИТСКОГО КОНФЛИКТА В ЙЕМЕНЕ

Саидхан Т. Саидолимов

Профессор, доктор политических наук (Dsc)

Международная исламская академия Узбекистана

Ташкент, Узбекистан

Фарход Э. Каримов

Доцент, доктор политических наук (Dsc)

Международная исламская академия Узбекистана

Ташкент, Узбекистан

E-mail: farkhodkarimov1987@gmail.com

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: зайдиты, хуситы, салафиты, Северный и Южный Йемен, Всеобщий народный конгресс, Социалистическая партия Йемена.

Аннотация: В данной статье история зарождения политических проблем Йемена, многие годы не решавшихся в ближневосточном регионе, отражающая борьбу за лидерство стран региона, основные субъекты в конфликтах и их цели и современное состояние проблемы. Также анализируются внутренняя политическая и социальная среда и конфликтная ситуация в Йемене. При этом были подробно изучены причины борьбы за власть, территориальные споры и раздел одной страны на две части представителями двух ветвей мусульман в стране, то есть салафитов и хусий-зайдитов. .

KIRISH

Yaman aholisi nisbatan zich yashaydigan arab davlatidir. 2017-yilgi maʼlumotlarga koʻra, mamlakatda 27 millionga yaqin odam yashaydi. Musulmon aholisining qariyb uchdan bir qismi

(10 million kishigacha) zaydiy shialar bo'lib, asosan Shimoliy Yaman hududida - sobiq Yaman Arab Respublikasi va hozirgi poytaxti Sanada joylashgan. G'arbda marksistik deb atalgan sobiq Janubiy Yaman hududida istiqomat qiluvchi shofe'iy va hanafiy mazhabidagi sunniylar ko'pchilikni tashkil qiladi. Mazhablarning qabilalar hayotida muhim ahamiyatga egaligi, Yamandagi ichki nizolarda, qabilalar o'rtasida resurs va hokimyat uchun kurashlarda mazhab ayrimining kuchayishi yoki mazhablarning siyosiylashuvi, oxir-oqibat davlat xavfsizligini izdan chiqaradigan urushlarga olib keldi.

Ushbu maqolada turli ijtimoiy-siyosiy muammolarni tahlil qo'llaniladigan ilmiy metodlardan va yondashuvlardan foydalanilgan. Jumladan, etnologiya, sotsiologiya, etnosiyosiy muammolarga oid so'ngi ilmiy ishlar va rasmiy ma'lumotlarning kontent tahlili amalga oshirilgan. Bunda, etnologiyada millatlar va etnik guruhlarining tasniflashda eng ko'p qo'llanilgan tayanch tushuncha hamda nazariy yondashuvlar umumlashtirilgan holda xususiy xulosalar shakllantirilgan. Mazkur xulosalar hozirda Yamanda kuzatilayotgan millatlararo va etnik muammolarning iverent tahlili natijalariga ko'ra asoslangan.

Shuningdek, Yamandagi salafiylar va zaydiy o'rtasidagi mojarolarning tarixiy sabablariga oid nazariy yondashuvlar qiyosiy tahlil qilingan holda bu boradagi shaxsiy yondashuv asoslangan. Maqoladagi ilmiy xulosalar asosan tarixiy tahlil asosida asoslangan. Ayrim holatlarda tadqiqot ob'ekti mazkur ikki konfessional guruhlarining madaniy va etnik xususiyatlarini hisobga olgan holda etnografiya metodlaridan foydalanilgan.

ASOSIY QISM

Zaydiylik e'tiqodi

Zaydiylik o'z nomini Muhammad payg'ambarning nabirasi Hazrati Husaynning nabiralari Zayd ibn Alidan kelib chiqadigan e'tiqoddur. Zayd ibn Ali hijriy 122-yilda, milodiy 740-yilda Umaviylarga qarshi qo'zg'olon ko'taradi va shu qo'zg'olon paytida vafot etadi. Qo'zg'olonning asosiy sababi Hz. Husaynning Karbaloda shahidligi uchun qasos olish g'oyasi edi. Bu qo'zg'olondan oldin Tevvabun, Muhtor es-Sakafiy kabi qo'zg'olonlar bo'lgan bo'lsa-da, bu qo'zg'olonlar ham Umaviylar ma'muriyati tomonidan bostirildi. Zayd ibn Ali qo'zg'olonida, xuddi boshqa qo'zg'olonlarda bo'lgani kabi, ummaviylar tomonidan imomat va xalifalikning nohaq bosib olingani haqidagi g'oya asosiy falsafani tashkil qildi. Xalifa Abu Bakr va Hz. Umar xalifaligining qonuniyligini muhokama qilish muhim omil bo'ldi. Zayd tarafdorlarining ba'zilari har ikki xalifaning xalifalikni o'zlashtirganini e'lon qilmoqchi bo'lsalar ham, Zayd har ikki xalifaning xalifaligi gasb (узурпация) yo'li bilan qo'lga kiritilmagan, balki Umaviylar ma'muriyati xalifalikni zo'rlik bilan qo'lga kiritgan, degan fikrni ilgari surdi. Zaydning xalifalik masalasida turlicha fikrlashi natijasida, boshqa guruh Zaydning qarashlaridan ajralib, Zaydning jiyani Jafar-i Sodiqga qo'shilib, rofiziylar tariqatini o'rnatdilar. Rofiziylar bugungi o'n ikki imom

shialikning asosini tashkil qilgan bo'lsalar, Zaydiylar esa tor doirada o'z e'tiqodlarini saqlab qolishda davom etdilar. Zaydiylarning Umaviylarga qarshi qo'zg'oloni aniq va darhol muvaffaqiyatga erishmagan bo'lsa-da, uzoq muddatda muvaffaqiyatli bo'ldi, chunki u umaviylarga qarshi qo'zg'olon to'lqinlarini qo'zg'atgandi.

Zaydiylar zaydlikni shialikning bir tarmog'i emas, balki islomning beshinchi mazhabi sifatida tavsiflaydilar. Ular o'n ikkinchi imomning yo'qolganiga va bir kun kelib Mahdiy bo'lib qaytishiga ishonmaydilar. Zaydiylikning Jarudiyye, Suleymaniya, Jaririyye, Butriya va Solihiyye kabi besh tarmog'i mavjud. Zaydiylar shia sifatida qabul qilinadigan bo'lsa, ular jami shia aholisining 20 foizini tashkil qiladi. Zaydiylarning e'tiqodiy jihatidan ustun turuvchi siyosiy tomoni imomat/davlat rahbari haqidagi qarashlarida elitist ekanligi ko'rinadi. Chunki, Zaydiylarning aytishicha, imom yoki davlat rahbarini saylash juda muhim masala bo'lib, uni xalq ixtiyoriga qoldirish mumkin emas. Zaydiylarning fikricha, imom/davlat rahbari hokimiyatga vasiyat bilan kelishi kerak. Zaydilar imomning olim, mard, zohid va saxovatli bo'lishi shartligini ta'kidlaydilar. Qolaversa, mutlaq zohir bo'lish, odamlarni bay'atga da'vat qilish, urushlarni shaxsan o'tkazish zarurligini ta'kidlaydilar. Ular g'oyib imom tamoyilini qabul qilmaydilar va taqiyani rad etadilar. Imom urush usullari va siyosatini ham yaxshi bilishi kerak. Faqat Zaydiyyaning bir tarmog'i bo'lgan Jarudiyya imomiyat kabi tayinlanishning malakali bo'lishi mumkinligini da'vo qilib, imomiyaga yaqin munosabatda bo'ladi. U sahobalarni Aliga bay'at qilmaganliklari uchun kufrda ayblaydi. Zaydiylar imomlikni Ali-Fotima nasllaridan biri orqali davom ettirish kerakligini ta'kidlaydilar. Biroq, Zaydiylarning Islom tushunchasiga ko'ra, imomlar Isno-Ash'ariy (o'n ikki imom e'tiqodi) va Ismoiliya mazhablaridan farqli o'laroq begunoh emaslar va ularning diniy masalalardagi ishlari ham so'roq qilinishi mumkin.

Zaydilarning siyosiy nufuzi

Yamanlik zaydiylar tarixan mamlakat shimolidagi siyosiy, qabilaviy va harbiy elitasida hukmronlik qilgan. Zaydizm Yamanga xos Islom maktabidir va u shia islomining bir tarmog'i hisoblanadi, odatda sunniy islom bilan teologik jihatdan ko'proq umumiyliklarga ega deb hisoblanadi. Zaydiylar an'anaviy ravishda Yamanning shimoliy tog'li hududlarda nazoratni o'z qo'llariga olgan. Zaydiy aholisining aksariyati shimoliy San'a, Amran, Saada, Hajja gubernatorliklari, Damarning bir qismi va Ibb viloyatidagi Samara tog'igacha cho'zilgan hududlarda istiqomat qilishadi. "Imomat" nomi bilan mashhur bo'lgan Zaydiy diniy avtokratiyasi Shimoliy Yamanni asrlar davomida boshqargan va tarixning turli nuqtalarida o'z ta'sirini Yamanning janubiy hududlariga ham kengaytirgan. Zaydiy hukmronligi merosi Zaydiy ierarxiyasining ba'zi a'zolarida Yamanni boshqarishning ilohiy huquqiga ega ekanliklarini ta'kidlashadi. Bu e'tiqodni asosan Muhammad payg'ambarning to'g'ridan-to'g'ri avlodlari deb da'vo qiladigan Hoshimiylar oilasidan Zayd imomlarining kelib chiqqanligi bilan izohlashadi.

Imomiyatning agʻdarilishi va Yaman Arab Respublikasining (YAR) tashkil topishiga olib kelgan 1962-yildagi Respublika inqilobi zaydiylarning siyosiy maydondagi hukmronligi va shimoldagi harbiy kuchlar darajasiga katta taʼsir koʻrsatmadi. 1962-1970 yillardagi fuqarolar urushi paytida Misr tomonidan qoʻllab-quvvatlangan respublikachilarga qarshi Saudiya Arabistoni tomonidan qoʻllab-quvvatlangan qirolik tarafdorlarining imomatni tiklashga urinishlari toʻliq muvaffaqiyatli boʻlmasa-da, yaxshi natijadorlikni koʻrsatadi. Respublika tarafdorlarida sunniy islomning shofiʼiy mazhabi vakillari ham koʻp edi. Shu bois, 1968-yil fuqarolik urushu tugagach ichki ziddiyat zaidiylar va shofiʼiyar oʻrtasida oʻzaro ‘hisoblashish’ koʻrinishida namoyon boʻldi. Zaydiylarning maqsadi shofiʼiyar koʻp boʻlgan harbiy guruhlarini armiyadan haydab chiqarish yoki zayiflatish edi.

Fuqarolar urushining tugashi Shimoliy Yamanda barqarorlikni yaxshilay olmadi, chunki bir qator davlat toʻntarishlari va qotilliklar ketma-ket uchta prezident: Abdulrahmon al-Iryaniy, Ibrohim al-Hamdiy va Ahmad al-Gashmiyini taxtdan tushirdi. Har bir prezidentning agʻdarilishida Shimoliy Yamanning harbiy va xavfsizlik apparatida Zaydiylarning hukmronligiga hissa qoʻshdi, chunki ular shimoliy qabila hinterlandlaridan olingan koʻproq Zaydiy zobitlarining tizimga kirib kelishiga yordam berdi.

1978-yilda hokimiyat tepasiga kelgan asli Zaydiylik mashabidan boʻlgan Ali Abdulloh Solih (Saleh) ham oʻzidan oldingilarning taqdirini tezda boshidan kechiradi, degan taxmin koʻpchilikda boʻlgan. Biroq, Solih oʻzining shaxsiy hokimiyat tarmogʻini mustahkamlashga kirishdi, buning aksariyatini u asos solgan va vafotigacha boshqargan Umumiy Xalq Kongressi (GPC) partiyasi orqali amalga oshirdi. Solih oʻzining 33 yillik hukmronligiga asos boʻladigan tarmoq asosan quyidagilar bilan belgilandi: (1) Sana janubidagi Solihning Sanxan tumanidagi koʻp sonli qabila aʼzolarini oʻz ichiga olgan oilaviy va qabilaviy harbiy va xavfsizlik apparatini tashkil qilish va (2) 1980-yillarning oʻrtalarida neft topilganidan keyin sodiqlikni sotib olish uchun neft rentalarini taqsimlash. Solih neftni puli va baʼzi qabilaviy konfederatsiyalar yordamida hokimiyatini mustahkamlar ekan, Zaydiylar bilan munosabatlariga masofaviy yondasha boshlaydi. Ammo boshqa bir maʼlumotga koʻra, Abdulloh Solih arab sotsialistik millatchiligi va Baas tipidagi partiyalarning umumiy gʻoyalaridan koʻproq ilhomlanganligi uchun Yamanni mazhabga oid sabablar bilan emas, balki muvozanat siyosati bilan boshqarishga harakat qilgan. Umuman olganda, 80% qabilalardan tashkil topgan va qariyb 200 ga yaqin turli qabilalardan iborat Yamanda siyosat va qabila munosabatlari oʻzaro chambarchas bogʻliq boʻlib, tarafdorlikka asoslangan boshqaruv uslubi mamlakat siyosatini belgilab bergan.

Abdullah Solih va undan keyingi Mansur Hadiy boshqaruvida zaydiylar Husiy harakati sifatida hukumatga qarshi kurashga aylandi. Yuqorida bu haqda qisman toʻxtalgan boʻlsak-da, Solih va Hadiy hukumatining Saudiya tomonidan qoʻllab-quvvatlanadigan salafiy harakatlari bilan

yaqinlashuvi va keyinchalik Al-Qoida va IShID xalqaro terror tashkilotlarining Yamanda paydo bo'lishi zaydiylarning kurashi mazhaplarini himoya qilishga qaratilgan yashash uchun kurashga aylanib ketdi.

Yamanda salafiylik harakatlarining paydo bo'lishi va zaydiylar bilan ixtiloflari

Yamanning shimolida vahhobiylarning ildiz otishining sabablaridan biri Yaman imomat qirolligi qulagandan keyin monarxistlar Saudiya chegarasida joylashgan shimoliy Sa'da viloyatida to'planib, Yaman Zaydiylarining tayanchi joyi sifatida ko'rila boshlashi edi. Bu holatda eng katta tahdid imomning Hoshimiylardan bo'lishi va muayyan xususiyatlarga ega bo'lishi kerakligi haqidagi ta'limot edi. Shu bilan birga, Saudiya uchun eng katta tashvish, Zaydiy qabilalarining mas'uliyati, jumladan, zolim yoki noqonuniy hukmdorga qarshi qurolli isyon ko'tarish imomlikka nomzod zimmasiga yuklanadi, degan pozitsiyasi bilan bog'liq edi. Bu ham Yaman hukumatini ham Saudiya podshoginini zaydiylikning g'oyalari podsholikka yoyilishidan tashvish uyg'otardi.

Shuni yodda tutish kerakki, 1962 yil Shimoliy Yamandagi inqilobdan oldin Zaydiy diniy elitalari (sayyidlar va kadilar) va Zaydiy qabilalarining shayxlari o'rtasida (Hindistondagi Brahma ruhoniylari va harbiylarni aks ettiruvchi Kshatriya kastasi ruhoniylari o'rtasidagi munosabatlarga o'xshash) kuchlarning o'ziga xos muvozanati mavjud edi. Tartibga ko'ra, sayyidlar ierarxiyada eng yuqori mavqega ega edilar, ammo qabila shayxlari yuqori samarali qabila qo'shinlari shaklida ancha kuchli harbiy resurslarga ega edilar. Shu bilan birga, inqilobgacha sayyidlar va qabila shayxlari o'rtasida o'ziga xos manfaatli munosabatlar mavjud edi. Sayyidlar bu munosabatlarda birlashtiruvchi qabila hakamlari vazifasini bajargan bo'lsalar, qabilalar imomlikka zaruriy harbiy resurslarni yetkazib berganlar.

Yamandagi eng qudratli qabila konfederatsiyasi boshlig'i Hashid shayx Abdulla Ahmarning amalda qo'shilishi tufayli katta kuchga ega bo'lgan respublikachilar 1962-1970 yillardagi Yaman fuqarolar urushida monarxiyachi guruhlar ustidan g'alaba qozonishdi. Shayx yangi tashkil etilgan respublikada juda muhim rol o'ynaganini ta'kidlamochi bo'ldi. Ammo respublikachilarga qo'shib, ahmarlar aslida sayyidlar bilan ochiq to'qnashuvga kelishdi. Ahmarlar Shimoliy Yaman jamiyatidagi manfaatlar to'qnashuvini, asosiy muammolarning manbasini hammadan ko'ra chuqurroq bilishgan va shuning uchun ular Yaman Respublikasining oldingi saflarida bo'lishganda, ular uchun haqiqiy xavf Zaydiy sayyidlaridan kelishini bilishardi.

Darhaqiqat, Ahmarlar Zaydiy sayyidlarining oddiy zaydiy fuqarolar orasida kuchli obro'-e'tiborini yaxshi bilishgan. Zaydiy sayyidlarning obro'-e'tibori yuqori ekanligi va Shimoliy Yaman aholisining ko'pchiligi (55 foizi) ham Zaydiylarga amal qilishlari aniq edi. Shu bois, Ahmarlar Yamanda Islomning vahhobiy talqinini yoyishga urinayotgan Saudiya Arabistoni muassasalarida kuchli ittifoqchi topdilar, chunki Shimoliy Yamanning "sunniylik" jarayoni ham u yerda Zaydiy sayyidlarning katta ta'siriga putur etkazayotgan edi. Natijada, ahmariylar va

vahhobiylar haqiqiy ittifoqchilarga aylanishdi. Vahhobiylikning tarqalishi ahmarlarning asosiy raqiblari mavqeini zaiflashtirgan bo'lsa-da, bu Ahmar hokimiyatiga xavf tug'dirmadi, chunki Yamandagi sunniy islom doirasida Ahmarlarga Zaydiy sayyidlari kabi nafrat va adovat yoq edi.

Bu holat Yaman prezidenti Abdurrahmon Ironiy (1967-1974) tashabbusi bilan Abdulla Ahmar va uning o'g'illari tomonidan qo'llab-quvvatlanib, keyinchalik amalga oshirilgan Zaydiylarning "suniylashtirish" siyosatiga zamin yaratdi. Bu haqda tadqiqotchilari Xaykel va Veyr yozganidek, bunday siyosatni amalga oshirish Saudiya Arabistoni ko'magida Yamanda salafiy madrasalarini tashkil etishga asoslangan bo'lib, bu yerda mazhablararo murosasizlik siyosati (asosan, zaydiylikni o'ta mazhabchi ta'limoti deb e'lon qilinishi tufayli) bo'lgan. Bu maqsadda 1979-yilda Sa'da viloyatining Demmak shahrida vahhobiylik ta'lim muassasasi Dorul Hadis tashkil etilishi shahardagi Zaydiylarning noroziligiga sabab bo'ldi.

Zaydiy ta'limotini himoya qilish maqsadida 1990-yilda Zaydiy sayyidlaridan Badraddin Husiy va mintaqadagi diniy yetakchilardan biri sifatida ko'rilgan va katta hurmatga ega bo'lgan Makdaddin Muayyidiy tomonidan "Haqq" partiyasi tashkil etiladi. Hukumatda eng ko'p tashvish uyg'otgan omil Hakk partiyasining asosiy e'tiboridagi Zaydiy siyosiy falsafasi edi: imom Hoshimiylardan bo'lishi kerakligi va Zaydiy diniy ta'limotini respublika boshqaruv tizimiga moslashtirish talablari edi. Ammo saylovlarda partiya garchi muvaffaqiyatsiz bo'lsa ham, Zaydiy diniy yetakchilarining hukumat bilan murosaga kelishga va hatto o'zlarining mazhab tamoyillarini qayta tashkil etishga tayyorligini ko'rsatdi.

Yamanda o'rnashib qolgan vahhobiylik ta'limotiga qarshi Zaydilar kurashidagi navbatdagi burilish 1995-yilda sodir bo'ldi. Badreddin Hutiy va uning o'g'li Husayn "Imonli yoshlar" deb atashgan (keyinchalik Ansorulloh harakatiga asos solgan) harakatni tuzish edi. Eng qizig'i ushbu harakatni prezident Ali Solih ham Ahmarlar bilan munosabatlar yomonlashgan bir paytda, moliyaviy qo'llab-quvvatlaydi.

Shuningdek, Hutiy Ahmariylarning Dorul Hadis va Yamandagi boshqa "ta'lim" muassasalaridagi vahhobiy siyosatining ba'zi metodlarini o'zlariga moslashtiradi. "Mo'min yoshlar" harakati qo'llagan ko'plab usullar salafiy tashkilotlardan olingani bejiz emas. "Mo'min yoshlar" ustozlari butun musulmonlarning birligi va birodarligi g'oyasini qo'llab-quvvatlaymiz, deb da'vo qilishsa-da, vahhobiylarni "yosh musulmonlar orasiga adovat va nifoq solib, ularga o'z qarashlarini singdirish uchun ma'lum masjid, madrasa va muassasalardan chiqqan haqiqiy terrorchilar..." deb ta'rifladilar.

Zaydiylar va vahhobiylik ta'limotini yoygan Ahmarlar hamda Musulmon birodarlarining Yamandagi tarmog'i Islomga aloqador qabilalar o'rtasidagi mafkuraviy to'qnashuvlar 2004-yilda qurolli to'qnashuvga aylanadi. Biroq Sa'da urushi boshida bunchalik to'qnashuvga aylanib ketishi kutilmagan edi. Urushga sabab prezident Ali Solihning Sa'da masjidlaridan biriga nomoz qilgani

kelganda AQShdan moliyaviy yordam olgani va Isroil bilan hamkorligini barchani oldida tanqid qilgan Husayn Badraddin Hutiyning prezident huzurida AQSh va Isroilga qarshi aytgan og'ir so'zlari turtki bo'ladi.

Bunday holatda, "muammoli viloyat" Sa'daga qarshi harbiy amaliyotlar chinakam harbiy bo'lib, butunlay Yaman Respublikasi xavfsizlik kuchlari tomonidan amalga oshirilishini kutish mantiqan to'g'ri bo'lardi. Ammo, prezident Solih Yaman hukumat harbiylarini emas, balki ittifoqchisi bo'lgan Ahmar qabilasining kuchlarini yuborish orqali katta xato qiladi. Agar Sa'dada Husayn Hutiylar tarafdorlariga qarshi urush (o'sha paytda u qo'mondonligida bor yog'i 60 kishi bo'lgan) Ahmarlar "yordamida" qabilalararo mojaroga aylanmaganida edi, bunday keng ta'sirga ega bu inqiroz yuzaga kelmagan bo'lardi. Sa'da urush olib borgan asosiy rahbar Ali Muhsin Ahmar ekanligi qabilalararo urushning katta omili bo'ldi. Rus sharqshunosi Sergey Serebrov to'g'ri ta'kidlaganidek, "avvalgacha qurolsiz va zo'ravonlik harakatlariga qo'l urmagan Zaydiy dissidentlariga qarshi favqulodda urush Isloh rahbari Shayx Abdulloh Ahmar Hoshid qabilasining harbiy kuchlari bilan bevosita bog'liq bo'lgan. Bu omil, ehtimol, Marran mintaqasida va Hashid bilan raqobatlashadigan Sa'daga tutash hududlarda yashovchi Havlan va Bakil qabilalari va boshqa raqib qabila guruhlarining harbiylashishini tezlashtiradi. To'qnashuvlarning borishi qabila konfederatsiyalari ichida ko'plab bo'linishlar mavjudligini, ularning deyarli har birida rejimni qo'llab-quvvatlovchilar va Sayyid Hutiylar tarafida kurashayotgan qabilalarning mavjudligini ko'rsatdi. Sayyid Husayn Husiyning tarafdorlari orasida nafaqat bu hurmatli Sayyidlar oilasi bilan an'anaviy bog'langan qabilalar, balki u yoki uning harakati bilan bevosita aloqasi bo'lmagan, balki rejim va Isloh guruhlarini qo'llab-quvvatlagan qabilalar bilan muammolari bo'lgan qabilalar ham bor edi".

Ahmarlar hutiylarga qarshi jang qilish uchun sodiq qabila a'zolaridan tashqari minglab yollanma askarlarni (jumladan, Isloh harbiy xizmatchilariga qo'shimcha bo'lgan Darul-Hadisdan bo'lganlarni) jalb qilishlari bejiz emasdi. Ayni paytda, 2011-yilda Ali Solih prezidentlikdan ketganidan so'ng, Ahmarlar hutiylar bilan to'qnashuvlarida Isloh rahbari Shayx Zindaniy tomonidan "Nusra" deb nomlangan salafiylar guruhi va "Musulmon birodarlar"ning Yamandagi yacheykasi tashkil etilishini qo'llab-quvvatlash taktikasini rivojlantirdi.

Qolaversa, 1994-yildagi fuqarolar urushidan keyin ham xuddi shu usullarni Isloh janubiy yamanliklarga qarshi qo'llagan, o'shanda janubga nisbatan "ateistlarga" qarshi jihad e'lon qilgan Isloh diniy yetakchilarining (Zindani va Deylaniy) g'oyalariga asoslangan edi. Islohchilar bir paytlar janubiy yamanliklarga qo'llanilgan usullarini keyinchalik zaydiylarga ham qo'llanildi: Zaydiy harakati yetakchilarini dinsizlikda ayblab, harakatning o'zi esa mintaqadagi sunniylarning mavjudligiga barham berishga harakat qilgan eronliklarning quroli sifatida ko'rsatildi. Shuning uchun 2015-yilda Saudiya Arabistoni tomonidan tashkil etilgan Yamanga qarshi koalitsiyaning

“Qat’iylik bo‘roni” harbiy amaliyoti ochiqdan-ochiq shialarga qarshi xususiyatga ega bo‘lsa, ajabmas.

Isloh va husiylar o‘rtasidagi mojarolarda burilish nuqtasi 2011-yilda, Yamanning shimoliy hududlaridagi mojarolar epitsentri Yamandagi salafiylarning asosiy instituti “Dorul-Hadis” joylashgan Dammaj shahriga ko‘chganida yuz berdi. Ushbu voqealar taraflarining pozitsiyalari mutlaqo qarama-qarshi edi, ammo ular qo‘llagan targ‘ibot usullari bir xil edi. Ya’ni bir-birni dinsizlikda va radikalizmda ayblash. Husiylar Dorul Hadis muassasasining to‘liq quroqsizlantirilishini va mazhablar o‘rtasida Zaydiylarga qarshi fitna va nafrat tarqatuvchi ta’lim tizimlariga chek qo‘yishni talab qildilar. Ularning ritorikalariga ko‘ra, Dar ul-Hadis Yamanda import qilingan mafkura va chet eldan moliyalashtirilgan radikalizm uchun asos bo‘lib xizmat qilgan.

Isloh nuqtai-nazariga ko‘ra, Dorul-Hadis Zaydiylarning sunniylarga bo‘lgan diniy nafratiga bir dalil va shuning uchun Isloh Saudiya Arabistoni ko‘magida Yaman sunniylari o‘zlari uchun harbiylashishi kerak edi. Lekin Islohning bu siyosati barbod bo‘ldi. Yaman inqirozining dastlabki yillarida Ar-Riyod hukumatining ichki jarayonlarga aralashishni istamasligi va “Arab bahori” oldidan avjiga chiqqan qabilalararo mojaroni kuchayishi, Saudiyaning keyingi harbiy aralashuvi ham “Dor ul-Hadis”ni yopilishini oldini ololmadi. Chunki, bu paytda Husiylarning ta’siri kuchayib Islohning mavqeini muntazam ravishda yo‘qolib borayotgandi. Natijada 2014-yil sentabr oyida Ali Muhsin va bir vaqtlar nufuzli oilaning barcha nufuzli shaxslari Hamra qishlog‘ini, keyinroq poytaxt Sanani yo‘qotishiga olib keldi va mamlakatni tark etishga majbur bo‘ldilar.

Zaif siyosiy shaxs bo‘lgan Hadiy deyarli qarshilik ko‘rsatmasdan, Ahmar oilasiga pirogning eng katta qismini tortib olishiga va oxir-oqibat siyosiy maydonni nufuzli oilalar, keyinroq prezidentning o‘z qo‘lidan tortib olishga imkon berdi. Uning hukmronligi davrida Ahmar oilasi hokimiyatdagi mavqeini ochiqdan-ochiq mustahkamlab, boshqa siyosiy kuchlarning, xoh janublik bo‘lsin, xoh Taiz aholisi bo‘lsin, xoh shimolliklar yoki Solih atrofidagilar vakillari bo‘lsin, manfaatlarini mensimadi. Natijada, 2014 yil yanvar oyi boshida Umumiy xalq kongressi (parlament) tarqatib yuborildi va mamlakatda Ahmar oilasi va uning islomiy tashkilotlari (Isloh partiyasi, Musulmon birodarlar Yamandagi bo‘limi va Salafiy Nusra) hokimiyati repressiyalariga qarshi norozilik kuchayib bordi.

2015-yilgi to‘qnashuvda Ansarulloh harakati mamlakat g‘arbi va shimoliy qismlarida, shuningdek poytaxt Sanada to‘liq hokimiyatni qo‘lga kiritdi va Ahmarlarning siyosiy va harbiy kuchiga jiddiy putur yetkazdi. Urush paytida mamlakatdan qochib ketgan prezident Hadiy keyinchalik Saudiya boshchiligidagi harbiy koalitsiya yordamida poytaxtni qaytarib olishga erishgan bo‘lsa-da, Zaydiylarning kuchi va ta’siri har qachongidanda kuchli ekanligi ma’lum bo‘ldi.

Boshqa tomondan Saudiya boshchiligidagi koalitsiyaning Yamanga kirishi Yaman mojarosini ichki nizodan mintaqaviy va xalqaro darajaga ko'tardi. Harbiy operatsiya boshlangan paytda Eron rahnamosi Oyatulloh Xomayni o'ta keskin chiqish qiladi: "Saudiyaliklarning Yamanda qilayotgan ishlari jinoyat va genotsiddir. Bolalarni o'ldirishda, fuqarolarning uylarini vayron qilishda va mamlakatning hayotiy ob'ektlarini vayron qilishda aybdor bo'lganlarning barchasi xalqaro miqyosda javobgarlikka tortilishi kerak. Yamandagi bu tajovuzni qabul qilib bo'lmaydi va ular jinoyatlarini to'xtatishlari kerakligi haqida ogohlantiraman", degan bo'lsa, bunga javoban Saudiya tashqi ishlar vaziri Saud al-Faysal ham salbiy javob qaytaradi: "Qanday qilib Eron bizni Yamandagi to'qnashuvlarni tugatishga undaydi? Biz Yamanga qonuniy hokimiyatga tartibni tiklashda yordam berish uchun keldik. Eron Yaman uchun javobgar emas va unda hech qanday rol o'ynamaydi", degan holda Saudiya boshchiligidagi koalitsiya o'z harakatini BMT roziligida olib borayotganligini bildiradi.

So'ngi paytlarda Yamandagi nizoga IShID va Al-Qoida terror tashkilotlari ham faol aralashmoqda. Bu haqda rus tadqiqotchi A.Florov quydagilarni yozadi: Mamlakatda Al-Qoida hujayralari va guruhlar paydo bo'la boshladi va Arabiston yarim orolidagi Al-Qoida (AQAP) nomi bilan mashhur bo'ldi. Alohida hududlar va aholi punktlari ularning nazorati ostida edi. Ushbu tuzilmalarning shakllanishi ba'zilar uchun foydali bo'lib chiqdi. Solih ular bilan jang qilish uchun AQShdan pul so'rashi mumkin edi. Qo'shma Shtatlar Yaman rahbariyatidan AQAPga qarshi harakat qilish va Yamanning butun hududiga amalda zarba berish, bu uchun Pentagondan tegishli mablag' talab qilish huquqini oldi. Saudiya Arabistoni Yamandagi sunniy aholining ushbu tuzilmaga xayrixohligini hisobga olib, AQAP va o'sha sunniylarga ham tegmaslikka harakat qildi. Ammo shu bilan birga, saudiyaliklar ularni murakkab kuchlar muvozanatida manipulyatsiya qilish imkoniyatiga ega bo'ldi. Natijada, Amerika Qo'shma Shtatlari va Saudiya boshchiligidagi koalitsiya kuchlari o'rtasida o'ziga xos "mehnat taqsimoti" paydo bo'ldi: birinchisi, asosan, AQAPga, shuningdek, "Islomiy davlat" (IShID) ga qarshi kurashsa, ikkinchisi – husiylarga qarshi kurash olib boradigan bo'ldi.

Suriyada keng ko'lamli vayronkorlik urushlarini olib borgan IShID tomonidan nazorat qilinadigan Yamanda ham anklavlari paydo bo'la boshladi, bu esa rasmni yanada murakkablashtirdi. Umuman olganda, Suriyaga nisbatan AQAP va IShID o'rtasidagi munosabatlarni ittifoqchi deb atash qiyin bo'lsa-da, ikkala tuzilma ham o'ziga xos ikki tomonlama kelishuvga rioya qiladi: bir-biriga qarshi kurashmaslik. Ular orasidagi xuddi shunday kelishuv Yamanda ham mavjudga o'xshaydi.

Har ikki tashkilot terror va qo'rqitishdan kurash vositasi sifatida foydalanadi, shu bilan birga, mablag', qurol-yarog' jalb qilish va qo'lga kiritish, tarafdorlar to'plash, musulmonlar ongiga ta'sir o'tkazish sohasida ular o'rtasida yashirin raqobat mavjud. Amerikalik tadqiqotchilar, xususan,

O.K.Kronin, "Al-Qoida" "to'ydirilgan obro'ga" ega bo'lganiga uning ishonchi susaygan, chunki ko'plab musulmonlar uning vaxshiy portlatishlari va terrorining qurboni bo'lishdi, buning natijasida, sotsiologik so'rovlarga ko'ra, uning faoliyati qo'shni arab mamlakatlari aholisining 70 dan 90 foizigacha ma'qullanmagan. IShID yoshroq, kofirlarga qarshi qaratilgan "jihod"i bilan jiddiyroq va tahlikali kuchdir.

XULOSA

Umuman olganda, harbiy harakatlar natijasida bugungi kunda Yaman hududi to'rtta asosiy kuchga bo'lingan: hutiyar va Solih tarafdorlari, koalitsiya tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan prezident Hadiy tarafdorlari, IShID va AQAP nazoratidagi yerlar. Biroq, haqiqatda landshaft ishtirokchilar va soyalarda yanada xilma-xildir

Xulosa qiladigan bo'lsak, yuqoridagi fikirlardan kelib chiqib Yamandagi ixtiloflar va nizolar bir qarashda mazhab ko'rinishidan ko'ra ko'proq qabilalar o'rtasidagi kurashga o'xshab ketadi, Biroq, mazhab ayrimi yoki o'z mazhabining farqliligiga urg'u berishi vaziyatni yanada murakkablashtirib, mazhablararo urushga aylanib ketganini yoki mazhabning siyosiylashib ketganini ta'kidlashimiz mumkin. Dinning siyosiylashuvi shunaqa nuqtalarda o'rta chiqishini diqqatga olish juda muhimdir. Bu vaziyatdan tashqi buzg'unchu kuchlar ustalik bilan foydalanishi esa bugungi Yaman (keyingi mavzularda ko'radiganimiz Suriya) misolida yaqqol namoyon bo'lmoqda. Yamandagi ichki nizolar, qabilalar orasida hokimyat uchun kurash oxir-oqibat mazhablararo to'qnashuvga aylanib borishi, mojaroga mintaqaviy va xalqaro kuchlarning kirib kelishiga, turli terror tashkilotlarining faoliyatiga zamin yaratilishiga olib kelmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Adam Baron and Farea Al Muslimi, "The Politics Driving Yemen's Rising Sectarianism," Sana'a Center for Strategic Studies, May 30, 2016, <http://sanaacenter.org/publications/main-publications/40>
2. Al-Deen S. M., Federalism in Yemen: A Catalyst for War, The Present Reality, and the Inevitable Future, The Sana'a Center for Strategic Studies, 2019, p.10-11.
3. Badraddinning otasi Abdulmalik Hutiy Ansarulloh harakatining yetakchisi edi.
4. Barak A. Salmoni; Bryce Loidolt; Madeleine Wells, 'Regime and Periphery in Northern Yemen-The Huthi Phenomenon'. RAND Institute, Santa Monica, CA, USA, 2010, pp. 290-291.
5. Jeremy M. Sharp, Yemen: Background and U.S. Relations, Congressional Research Service, Washington, 2015, p. 20.
6. Jiadong Zhang, Terrorist Activities in Yemen and the US Countermeasures, Journal of Middle Eastern and Islamic Studies (in Asia), Vol: 4, No:1, 2010, p. 109.
7. Salmoni B., Loidolt B., Wells M. Regime and Periphery in Northern Yemen: The Huthi Phenomenon, Santa Monica, 2010, p. 64-66.

8. Weir S., A Clash of Fundamentalism. Wahhabism in Yemen', MER. The Arabian Peninsula 27, 2015.
9. What Is the Houthi Movement? 7th September 2016, <https://institute.global/policy/what-houthi-movement>
10. Wilferd Madelung, Zaydī Attitudes to Sufism. In: Islamic Mysticism Contested, Vol: 29, 1999, pp. 124-144.
11. Wilferd Madelung, Zaydiyya. In: The Encyclopaedia of Islam, ed. P. Bearman, Th. Bianquis, C.E. Bosworth, E. van Donzel and W.P. Heinrichs, (E.J. Brill), Second Edition, Volume XI, 2002, pp. 477-481.
12. Yaşaroğlu H., Zeydiyye'nin İmamet Görüşleri ve Diğer Bazı Mezheplerle İlişkileri. Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 2, Sayı: 3, 2013, s.113-132.
13. Yemen's Houthis seize national dialogue HQ, president insists group must leave Sanaa. Reuters, <http://www.reuters.com/article/2015/03/05/us-yemen-security-houthis-idUSKBN0M-11KX20150305>
14. В. А. Кузьмин, Н. В. Соколов. Саудовская Аравия и Иран в йеменском конфликте в 2015-2016 гг. Международные отношения, 2017. С. 165-175.
15. Исаев Л., Коротаев А., Йемен: неизвестная революция и международный конфликт. Мировая экономика и международные отношения, 2015, № 8, с. 78-88.
16. Коротаев А.В. Два социально-экологических кризиса и генезис племенной организации на Северо-Востоке Йемена // Восток. № 6: 1996. – С. 18-28.
17. Серебров С.Н. Революция и конфликт в Йемене // Конфликты и войны XXI века (Ближний Восток и Северная Африка) / Под ред. В.В. Наумкина, Д.Б. Малышева. М., 2015. – С. 295.
18. Фролов А.В. Йемен: маргинальная война? – Обозреватель-Observer. – 2017. – № 12. – С. 32-33.